

Az MTA Ökológiai Kutatóközpont Balatoni Limnológiai Intézetének 85 éve

Hatodik rész: Egy festmény nyomában, Vaszary János: „A mélység világa”, Tihany

G.-Tóth László

Vaszary János (1867-1939), önarckép

Az idén november 13.-án 140 éve született Gróf Klebelsberg Kuno vallás és közoktatási miniszter (1922-1931) törekvése a magyar tudomány mecénálása és az oktatási reformok mellett a kortárs magyar festészet és irodalom propagálása volt az egyetemeken és nagy európai fővárosaiban. A Római Magyar Akadémiára több száz fiatal magyar festőművész nyert ösztöndíjat a XX. Század első évtizedeiben. Közöttük a miniszter Vaszary Jánosban látta meg azt az expresszionista festőművészt, akitől tihanyi intézetének kurzusterme falára megrendelhetette „A mélység világa”-című hatalmas, 3 x 8 méteres festményt halakkal, korallal, polipokkal, a tengeri liliomokkal és a szirénekkel.

A Magyar Nemzeti Galéria művészettörténészei 2007 nyarán kezdték nyomozást a hatalmas Vaszary pannó után Tihanyban, amely a művész egyetlen, állami megrendelésre készült képe volt. Intézetünkben azonban évtizedek óta nyoma sincs a hatalmas képnek. A 91 éves Prof. Woynarovich Elektől tudtuk meg 2010-ben, aki 1956 és 1961 között a tihanyi

intézet igazgatója volt, hogy a vásznat még valamikor az 1940-es évek végén eltávolították a falról, mert a nagy termet két laboratóriumra és két dolgozószobára osztották. És az összetekert vásznat 1950-es években még Ő indította útra egy teherautón Budapestre az MTA székházába, ahová talán meg sem érkezett, mert azóta híre-hamva sincs a vagyonokat érő festménynek.

Ez év júniusban Gosztola Kitti művészettörténész látogatást tett a tihanyi intézetben és minden elképzelhető dokumentumot és utalást összegyűjtött a Vaszary-vászonról. A képről fennmaradt korabeli fotókról pedig közösen megpróbáltuk a festőművész által ábrázolt lényeket beazonosítani. Ezután Gosztola Kiti a Tihanyi ARTplaccon egy kiállítást rendezett a kép részleteiről magyarázatokkal kiegészítve. A kiállításról, és további kutatások eredményeiből később Német Szilvi művészettörténész írt tanulmányt az Artmagazin 2015. augusztusi számában. A tanulmányt az Artmagazin szíves engedélyével az alábbiakban mutatjuk be.

Lélektelen állattáblázat

Vaszary János panneánjához

2015.08.18.

Német Szilvi

Az eredeti írás itt olvasható:

http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/lelektelen_allattablazat.3012.html?pageid=86

Hogyan tűnhet el nyomtalanul egy egész falat betöltő óriásspannó Tihany és Budapest között? Vaszary János 1928-ban festett *Víz alatti világa* a két évvel korábban Gróf Klebelberg Kúnó vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezésére alapított Magyar Biológiai Kutatóintézet (akkori gúnynevéen Csiborpatkolda) számára készült, és az emeleti kutatótermet díszítette. Az eredeti koncepció szerint a Balaton flóráját és faunáját ábrázoló festmény a végső változatban – beolvasztva a fiumei intézet munkakörét is – különös tengeri élőlényeket vonultatott fel, amit az intézet dolgozói vegyes érzelmekkel fogadtak.

Gosztola Kitti a néhány korabeli újságban közölt, ám alig kivehető archív felvétel és egy nemrég aukcióra bocsátott vázlat nyomán, a háború előtti tudományos ismeretterjesztő könyvek és a Limnológiai Intézet kutatóinak segítségével ered a Vaszary-tabló rejtélyes lényei nyomába. Az idei tihanyi Artplaccon bemutatott *Lélektelen állattáblázat (Vaszary János panneánjához)* installációról Német Szilvi, az Artplacc 35 év alatti művészeket bemutató kiállításának kurátora írt az Artmagazinra.

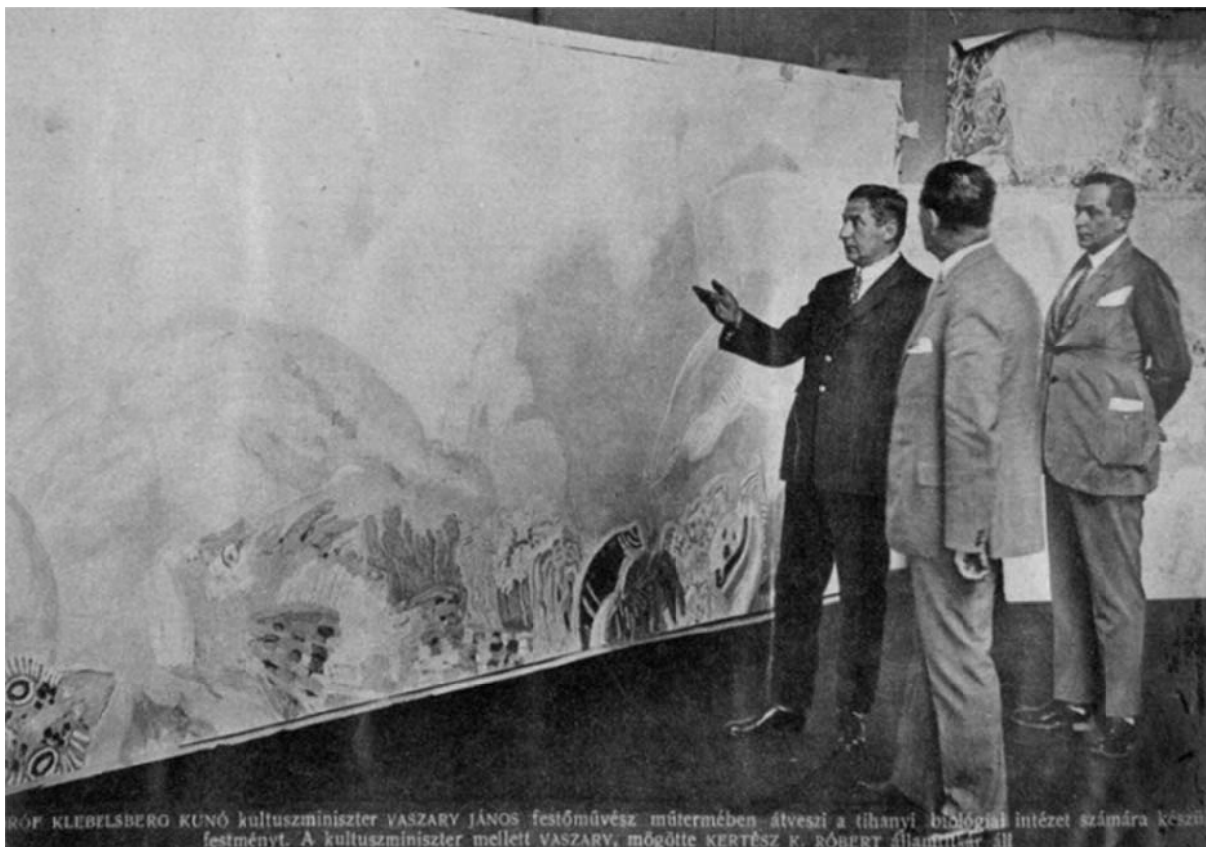

Vaszary János: *Mélytengeri világ* (1928 körül, olaj, vászon 88x275 cm) A Virág Judit Galéria és Aukciósház engedélyével

Amikor először került szóba a Gosztola Kittivel való beszélgetésben, hogy Vaszary János Tihanyba készült, a század közepe óta eltűnt vagy [lappangó státuszú](#) festményének, a *Víz alatti világnak* a sztoriját scenírozna újra, az ügy elsősorban vélt botrányossága és találgatásokra okot adó cselekménymenete miatt bizonyult továbbjárásra érdemesnek. Akkor még úgy tűnt, meg kell írni ezt a történetet, méghozzá egy igazi noirs művészettörténeti krimihez hasonlóan, ami amúgy is ritkaságszámba megy a tudományos igényű szakszöveggént napvilágot látó feldolgozások mellett.¹

Végső soron pedig az adatok hiányossága is a fikció vagy az áldokumentarizmus területére kényszerítette a történettel foglalkozót, hiszen az eredeti festmény ma nincs meg, sorsáról pedig a második világháború óta már mit sem tudunk.² Aztán hiába jöttek olyan egybeesések, hogy a végül elkészült Gosztola-munkákért Pesten a Vörösmarty utca 35. szám alá kellett menni, ugyanoda, ahonnan egykor a Vaszary-pannót is elszállították – a feldolgozás végül

nem lett „kriminalisztikus”. Kitti az áltörténeti kalandregény helyett inkább egy a tudományos-rendszerező szemlélethez közelebb álló módszert választott. A tihanyi Limnológiai Intézetben dolgozó szakemberek segítségével úgymond rendet rakott a kuszaságban, és állást foglalt a Vaszary-féle festmény élőlényeinek beazonosításában, ami a mű korabeli recepciójában is a legproblémásabb téma volt. Az elkészült kis állat- és növényhatározószerű, sokelemes tabló a felhasznált százéves vendégszövegek, metszetek, archív fotók és történetek miatt bájosan anakronisztikus színben tűnik fel a mai néző előtt.

Klebelsberg Kunó kultuszminiszter Vaszary János festőművész műtermében átveszi a tihanyi biológiai intézet számára készült festményt. Pesti Napló, 1928. Forrás: <http://vaszary.uw>
A képátadó: „Kedden délben hatalmas ezüst motortetejű fekete karosszériás autó állott meg a Vörösmarty ucca 35. számú ház előtt. A kékhajtókás, fehérblúzos sofőr mereven várt a kocsival, míg annak gazdája, a magyar kultúra legfőbb őre, Klebelsberg Kuno kultuszminiszter első hivatalos látogatását tette a progresszív magyar művészetnél. Mert kedden délben adta át Vaszary János mester a kultuszminiszternek azt a hatalmas festményt, amelyet a kultuszkormány rendelt meg nála a tihanyi halbiológiai intézet számára. Klebelsberg Kuno Kultuszminiszter Kertész K. Róbert államtitkárral sokáig nézte a képet. »Felesleges dicsérnem a képet.« – mondotta a miniszter – azt hiszem, ez a mester egész oeuvrejének legsikerültebb munkája. Készséggel vállalom a felelősséget azon kritikák ellen, amelyeknek konzervatív szempontból kifogásuk lehet ellene. Vaszary János úgy tervezte, hogy a képet Tihanyba való szállítása előtt Budapesten is kiállítja, azonban a kultuszminiszter ragaszkodik ahhoz, hogy a falfestmény már a jövő héten elfoglalja a tihanyi intézetben számára fenntartott helyet.” Forrás: Pesti Napló, 1928. augusztus 1. (szerda)

Kezdjük előlről! Vaszary János 1926-ban, pályájának utolsó nagy festői korszakában kapta első állami megrendelését Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztertől egy monumentális dekoratív falmunka elkészítésére. A mű a rákövetkező évben nyitó, szintén a Bethlen-kormány által támogatott tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézet számára készült. Az intézet létesítésének elsősorban a Magyar Földrajzi Társaság 1891-től szisztematikusan végzett Balaton-kutatása adta háttérét, amelynek tudományos eredményeit egy 1925-ben kiadott, harminckét kötetes ún. [Balaton-monográfiában](#) közöltek. A sorozat nagy népszerűségnek örvendett, pozitív fogadtatása és az ezzel párhuzamosan zajló „biológiai forradalom”, valamint a nemzetközi helyzethez való felzárkózás adta meg a kezdő lökést a tudományos kutatómunka megfelelő szakági környezetének kiépítésére itthon. A [tihanyi központ megnyitása alkalmával mondott beszéd](#)ében Klebelsberg kiemeli az alapítási

szándékot és úgy nyilatkozik Bethlenről, mint „aki megértette az idők jelét, a természettudományok állami támogatásának sorsdöntő fontosságát”. A Tihanyi-félsziget partmenti sávjára tervezett épületekben helyet kapó intézet – amit „[nagyszerű fekvése miatt egy kis Abbáziaként képzeltek el](#)” – egymagában látott el népművelési feladatokat a nagyközönség számára megnyitott panorámaakváriummal, és szervezte meg elsőként az országban az édesvízi és tengeri (!) növény- és állatfajok kutatására szakosodott tudományos munkát és tanári továbbképzést is a helyszínen.

Magyar Biológiai Kutatóintézet kurzusterme (készült 1928-29 körül) Forrás: a MTA archívuma

Az intézet berendezése a korabeli körülményekhez képest is igen magas színvonalú volt, ezt mutatja a kutatók számára biztosított édesvízi és tenger vízi ellátás: „a Balaton vizét a tóból pumpálták fel a főépület tetején kialakított hatalmas tartályokba, és a tenger vizet a Fekete-tengerből uszályon hozták a Dunán és a Sió-csatornán keresztül.” Az új épületeket 1927. évi nemzetközi zoológiai kongresszus alkalmával adták át rendeltetésének, amikor is több száz külföldi tudós nézte meg. Az állomás előképe, mint minden későbbi, a század elején alapított, hasonló profilú európai intézetnek, a [nápolyi Stazione Zoologica](#) volt, amelyet 1872-ben egy német milliárdos, amatőr zoológus fia, Anton Dohrn nyitott meg. Az akkor példa nélkül álló vállalkozás rizikósnak számított, Dohrn számítása azonban bejött, és a magánvagyonból finanszírozott kezdeményezése mögé hamar felsorakozott az olasz állam, illetve hamarosan Európa más nemzetei is. A természettudományos kutatóintézetek tömeges megjelenése előtt a nápolyi mint az egyedüli, jól felszerelt kutatóállomás a különböző nemzetek számára bérelhető íróasztalokat tartott fenn, így adva lehetőséget arra, hogy azok állomáshelyet vásároljanak saját „haldoktoraiknak” (*proto-co-working iroda*).

Klebelsberg 1927-ben, amikor még egy évtized sem telt el az országtól jelentős területeket, így a „tengeri kijáratot” is elcsatoló trianoni békediktátum óta, ünnepélyes beszédében a

nemzet feltámasztásáról és újjáépítéséről szólt. A tihanyi intézet alapítását így érdemes olyan esetként is vizsgálni, mint amire az „igazi magyar tenger”, az Adria és a magyar kézben lévő adriai városok infrastruktúrájának elvesztése is okot adott. Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásának idején (egészen 1918-ig) a dalmát partvidék legfontosabb kikötővárosában, Fiumében ugyanis már [saját tengerészeti hatóságunk és biológiai kutatóintézetünk](#) volt, amely működésének a tudományos mellett nem utolsósorban halászati, élelmezési, kereskedelmi, tehát nemzetgazdasági ügyeket befolyásoló szerepe is volt. 1901-ben [A Természet – Állattani, Vadászati, Halászati Folyóirat még a fiumei kutatóintézet megnyitása mellett sorakoztat fel érveket](#), amelyek közül a piaci érdekeket szem előtt tartó így szól: „a Trieszt mellett levő szardínia- és szardella-gyárakból veszszük (sic!) meg, tehát az osztrákoktól vásároljuk vissza az olaszok által a mi tengerünkől millió számra kihalászott apró halat!”

A tihanyi intézet a fiumei jogutódjának is tekinthető, annak ellenére, hogy utóbbi felszerelésének nagy részét nem oda, hanem [a közeli Rovignoba szállították, ami Fiume elvesztése után az első számú tengeri ellátója lett a magyar fővárosnak](#). Többek között a budapesti állatkert is innen szerezte be tengeri akváriumához a mutogatnivalót.

Róth Miksa-mozaikek a Fővárosi Állat- és Növénykert Akváriumában Forrás: [Fővárosi Állat- és Növénykert](#)
„Az Akvárium – az újjáépült Állatkert részeként – 1912. május 20-án nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. Nyugati szárnyában a hazai édesvizek halai kerültek bemutatásra, a keletiben a tenger élővilágából, méghozzá elsősorban az Adria faunájából kaphattak ízelítőt a látogatók. A megnyitást követő években az első világháború nehézségei következtek: a nehézkes tengervíz-utánpótlás miatt a tengeri állatok tartásának feltételei gyakorlatilag megszűntek. [...] A háború után csak 1925-től kezdve indult meg ismét a tengervíz szállítása, 1927-ben viszont már nagyobb szabású Adria-expedíció gyarapította a gyűjteményt. Az Akvárium a második világháború alatt nemcsak közvetlenül a harci cselekmények miatt pusztult el, hanem azért is, mert az éhező fővárosiak az Akváriumot is megrohanták. Az ostrom utolsó napjaiban az emberek puskatussal verték be az akváriumok üvegeit, majd a kiömlő, akkoriban gyakorlatilag pótolhatatlan tengervízben térdig gázolva elvitték a halakat megenni.” Forrás: [Dezse Tibor: Akvárium história](#). Bp., Aquadruck Kiadó. 2006.

A politika mindvégig meghatározója volt mind a tudományos fejlődés irányainak, mind a művészeti tevékenység bemutatásának. A Magyar Adria Egyesület által kiadott folyóirat, [A tenger, 1927-es évfolyama](#) például három számon keresztül hozza le Benito Mussolini írását Róma tengeri hatalmáról az ókorban több olyan emlékezetpolitikai szöveggel együtt – immár magyar szerzőktől –, amelyek az „elszakított Fiuméről”, vagy „Csonka-Magyarország

földrajzi helyzetéről a tenger szempontjából” szólnak. A pannó hivatalos átadásának éve azzal a dátummal is egybevágh, ami az olasz–magyar kapcsolatokat igyekezett helyrehozni a nyitás politikájának jegyében: 1927-ben Fiumében írták alá a két állam közötti barátsági szerződést, amelyet egy [nagy nemzetközi kiállítás](#)sal koronáztak meg. A magyar művek válogatását Vaszary intézte. (Az már végképp csak a dolgok szépségéhez ad hozzá, hogy a kiállításon kiosztott emlékérmeket abból az ágyúból öntötték, amelyet a [vizionárius költő-anarchista D’Annunzio](#) használt Fiume 1920-as ostromában).

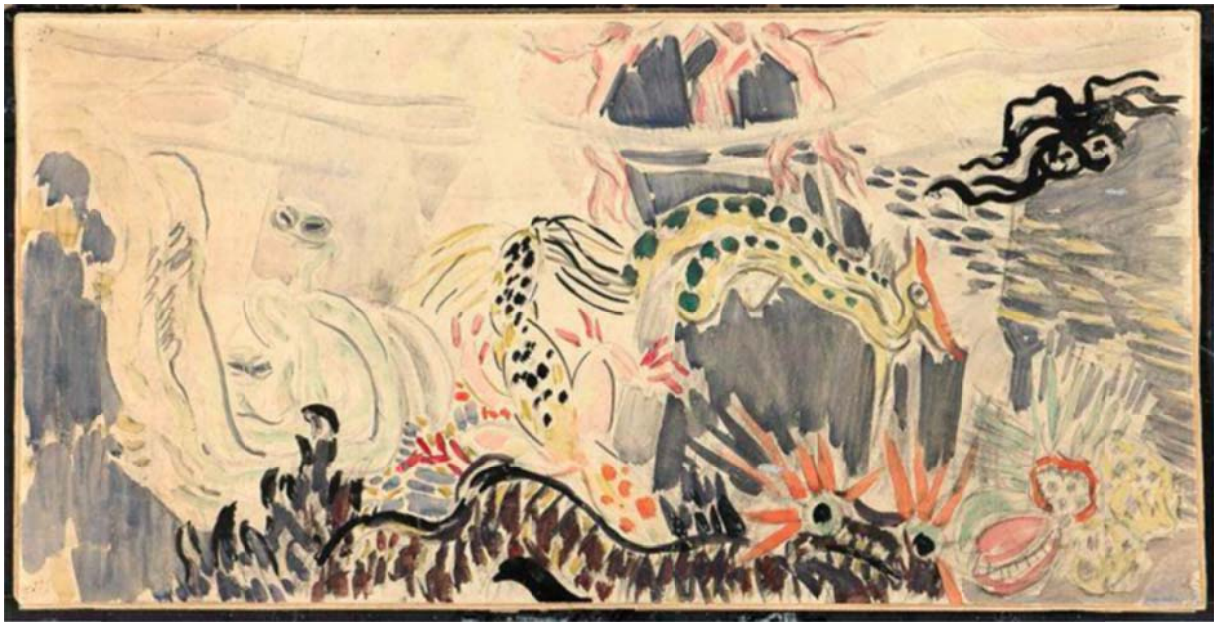
Vaszary pannója felé támasztott elvárás a kultuszminisztertől kapott megbízás értelmében az volt, hogy „egy tudományos intézet rendeltetésének adjon világos magyarázatot”. Az ábrázolás témájának pontos meghatározása azonban útközben módosulhatott; Vaszary vázlataiból és formakísérleteinek fejlődéséből látható, ahogy a jól felismerhetően a Balatonra vonatkozó képi hivatkozások fokozatosan elhagyja és a végső változathoz a tengeri élővilágból választ inspirációt.³ Vaszary Pesti Naplóban közölt 1928-as beszámolója szerint festészeti szempontok és a díszítő funkció figyelembe vétele sarkallta a döntés meghozására: „[...] az édesvízi állatok ábrázolásáról már a megoldás kezdeti munkálatainál le kellett mondanom, miután ez összehasonlíthatatlanul kevésbé változatos, dekoratív és monumentális, mint a tenger színben és formában rendkívül gazdag organikus élete.” Majd így folytatja, „sokáig tanulmányoztam a tenger faunáját, természetesen a képen a felülethez képest az egyes állatok és növények stilizálva és sokszorososan nagyítva vannak.”

Vaszary János: *Halászat a Balatonon* (vázlat, 1926-28) Forrás: Szépművészeti Múzeum, 2015

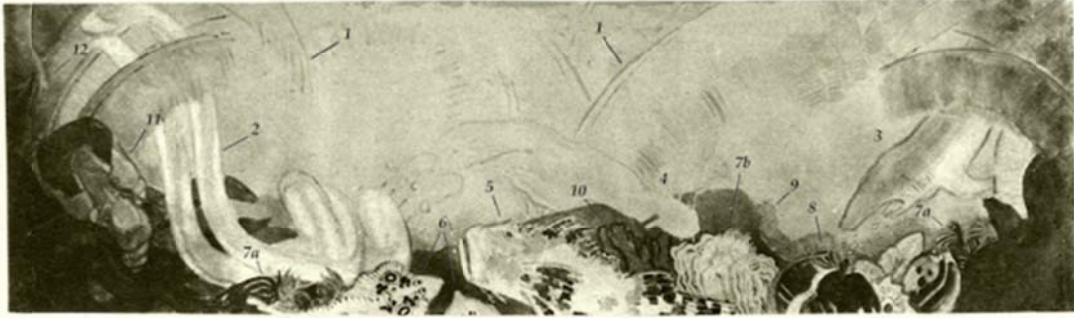

Vaszary János: *Tengeri világ* (vázlat, 1926-28) Forrás: Szépművészeti Múzeum, 2015

Vaszary János: *Dekoratív fríz - Tengerfenék* (vázlat, 1926-28) Forrás: Szépművészeti Múzeum, 2015

Az intézet első emeleti kurzustermében elhelyezett kb. 8 méter széles és több mint 2 méter magas vászonnal már első látásra is pont ez volt a gond, hogy a látványos színfoltokként és fantasztikus képzetekként megjelenített élőlények mindenféle tudományos objektivitás híján még a halbiológusok számára (*vagyis főleg nekik!*) sem voltak beazonosíthatók. Annak ellenére sem, hogy az olyan csodálatos lények, mint a tengeri tündérek és arielek a végső verzióban lekerültek az ábrázolásról. [Kotsis Iván, az épület tervezője adott hangot](#) azoknak a tényezőknak, amelyek az épületben dolgozóknak okoztak nyugtalanságot: „A tudósok nem szívesen látták a freskót. Állandóan a stilizált növények és állatok neveinek beazonosításán bajlódtak.” Az empirizmuson alapuló tudományos igazság vívott itt csatát a neki ellentmondó, irracionálisba kapaszkodó művészeti szemlélettel, és ez az álláspont – hogy a biológusok egyszerűen nem tudtak megbarátkozni a képpel – a festmény eltűnését követő találgatásoknál ismét előkerül mint lehetséges támpont. Tulajdonképpen a tervezett művészettörténeti krimiben a képzelet itt futott volna meg, ahol a paranoiái a sztereotípiák között utat talál egy elhamarkodott kijelentéshez: az utálkozó tudósok tüntették el a képet!

1. Virágállatok (Anthozoa); 2. Szalpák (Thaliacea); 3. Fiúmei czápa (*Carcharias glaucus*); 4. Községes polip (*Octopus vulgaris*); 5. Nagy sziklahal (*Scorpaena scrofa*); 6. Érdes lepényhal (*Platichthys flesus*); 7. Tengeri anemóna (*Actiniaria*); 7a. Lóaktína (*Actinia equina*); 7b. Zöld viaszrózsa (*Anemonia sulcata*); 8. Kauricsiga / Porceláncsiga (*Cypraeidae*); 9. Királyholothuria (*Stichopus regalis*); 10. Magányos zsákállatok (*Phallusiopsis mammillata*); 11. Községes homár (*Homarus vulgaris*); 12. Kettősszínű tengeri kígyó (*Pelamydrus platurus*)

Víz alatti világ

„egy óriási fantasztikus akvárium keresztmetszete.”

Gosztola Kitti: *Lélektelen állattáblázat* - 1. tabló (2015)

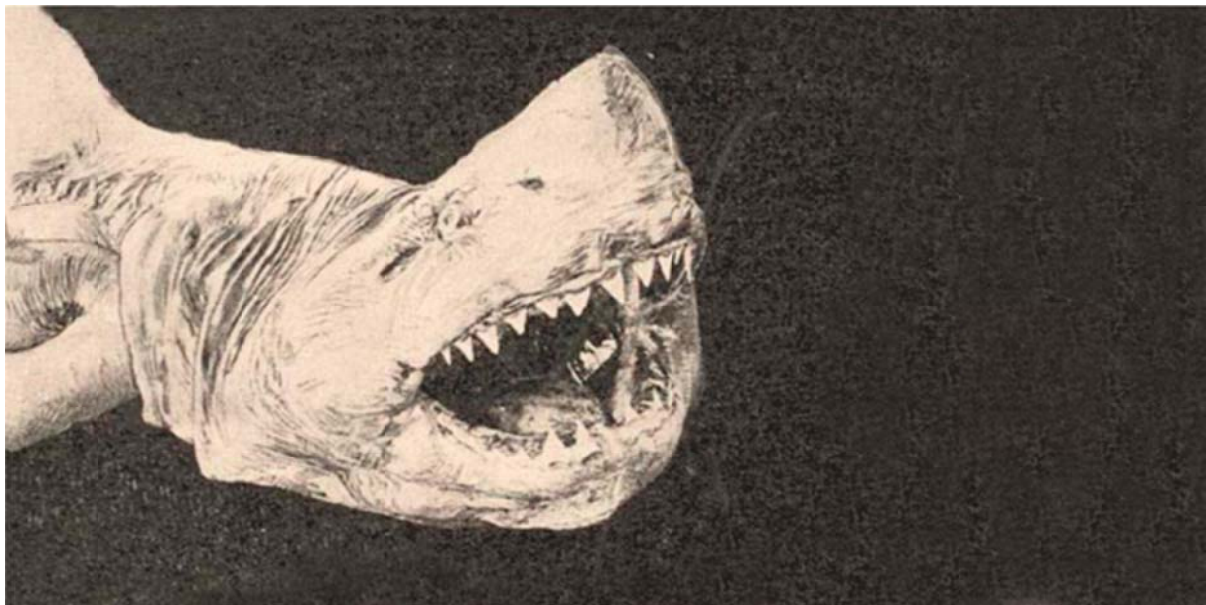
A pannó a hivatalos nyilvántartás szerint nem élte túl a második világháborút, lappang vagy megsemmisült. Hollétének felderítéséhez a Magyar Nemzeti Galéria munkatársai által a 2007-es összegző, nagy Vaszary-kiállításra közzétett [WANTED! felhívás](#) és helyszíni kutatások ellenére sem kerültünk közelebb. A kép Tihanyból való elkerüléséről ugyanakkor több verzió is ismeretes. Az egyik Woynarovich Elektől származik, aki 1956 és '61 között állt a tihanyi intézet élén. Visszaemlékezése szerint a feltekert pannót ő személyesen küldette fel teherautón Budapestre, a Magyar Tudományos Akadémiába (az intézet ugyanis 1951-től az MTA fennhatósága alatt állt), elhelyezésre. Egyes vélekedések szerint a háború alatt a helyszínen megkezdett TBC elleni oltóanyag-kutatás során felszabaduló roncsoló vegyi gőzök miatt, állagvédelmi szempontból volt szükség az áthelyezésre. Más vélemények arról tudósítanak, hogy a háborús helyzetben a keszthelyi Balatoni Múzeumba szállították a pannót, amelyet később, a front nyugatra tolódása miatt más műkincsekkel együtt bevagoníroztak, hogy azokat külföldre menekítsék. A vasúti kocsi azonban a zalaegerszegi vasútállomáson 1945. március 30-án bombatalálatot kapott, rakománya pedig a képpel együtt valószínűleg megsemmisülhetett.

A Vaszary-féle természetábrázolás korabeli értékelésének rekonstruálása a legérdekesebb szempont, amely túlmutat egy festészeti probléma lehetséges megoldásán. Ugyanakkor a művészi választás a konzervatív iskola és a „felszabadított élménykörrel kacérkodó szürrealizmus” progresszív irányjai között önmagában is igen fajsúlyos vitáknak adott táptalajt a '20-as, '30-as években.⁴ A jelenlegi kutatás az akkori véleményeket is felszínre hozza, Gosztola egyik tablóján újranyomtatta a Pesti Hírlapban megjelent hivatalos műbírálatot, amely pro-Vaszary íródott a mű átadásáról szóló riportban. A szerző, Bálint Jenő az alkotást feldicséri mint „stilizált átírása víznek, levegőnek, állatnak, növényzetnek úgy, hogy az a plauzibilitás átütő erejével hasson, s ezen keresztül dekoráljon.” Valamint – és innen származik a Gosztola által kisajátított cím – „elrémítő gondolat, mit művelt volna itt a naturalizmus elbábrálgató fantáziátlansága! Miféle lélektelen állattáblázat lett volna abból!

Értelmes ábrák, festékkínlódások. Pedagógiai, a művészi ízlés analfabétái számára.” A lélektelen jelzöt itt komolyan is gondolhatjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a század első felében a természettudományok népszerűsítésére készült irodalmak milyen stílusban és mekkora beleérző erővel szóltak az egyes állatfajok életéről, küzdelmeiről – rajtuk keresztül szinte az emberi fátumot olvasva. [Apáthy István zoológus például így értekezett a pelagikus állatokról](#) (medúzák, Vénuszövek):

„Minden vihar milliókat vet ki e törékeny állatokból biztos pusztulásba a partra. Szegények! Avagy talán, míg bántatlanul és tündökölve lebegnek az árban, ők is azt hiszik, hogy van akaratuk, hogy arra mennek, a merre nekik tetszik? Talán míg daczolnak is, a maguk módja szerint, a végzettel és nem érzik, nem tudják, merre hajtja őket a vihar; mikorra pedig a partra veti, akkorra már meg is haltak és bizony van annyi okuk büszkének lenni a szabad akaratukra, mint akár az embernek. Hiszen mi is csak efféle pelagikus állatok vagyunk a mindenség nagy tengerében, melynek árja a végzet, partja pedig, ki tudja? — talán egy másik bolygó.”

Klebsberg maga is meglepéssel állapítja meg, hogy a korábban a bölcsészet és a történelem iránt elfogódott olvasók megnövekedett figyelemmel fordulnak a száraz stílust levedlő természettudományos ismeretszerzés felé. Megvetően szól a „műszavakkal dobálózó és adathalmazokban vájkáló, szakszerűsködő szobatudósokról”, akik képtelenek a laikus olvasó felé közvetíteni az értékes ismereteket.

Gosztola Kitti: *Lélektelen állattablázat* - 3. tabló, részlet: a fiumei czápa (2015)

A népszerűsítő irodalom mellett szintén igény mutatkozott a tengeri állatok magyar nevezéktanának összeállítására. Kolosváry Gábor az [Adriai állatok magyar nevei](#) (Debreceni Szemle, 1943) című dolgozata adja a legteljesebb eligazodást a témában, amely majd kétszáz elemet tartalmaz ezekről az élőlényekről magyar nyelven. Nyelvészeti nyalánkságokként is olvashatjuk ezeket az elnevezéseket, mint tengeri narancs, szélrózsás medúza, tüskés tengeri toll, demokrata szalpa, pelikánláb csiga – amelyek így a közös anyanyelv révén kapnak még egy köteléket az „óhazához”. Ezt a szerző se gondolja másképp, hiszen az egész vállalkozást nehéz elvonatkoztatnunk a nacionalizáló igénytől: „mi ezúttal is azonban csak kedves Adriánknál maradunk, miáltal öszeállításunknak bizonyos magyar jellege is van.”

A Vaszary-festmény ilyen irányú feldolgozásával az elsősorban az etnikai táj vagy kultúrtáj műfaján keresztül kommunikált emlékezetpolitikai (a Trianon-taumára reagáló) reprezentációk sorába a nemzeti állat- és növényábrázolás, vagyis a nacionalzoológia is

megérkezett. Ez az irány pedig az alternatív történelemfelfogást, valamint az etnográfiai fordulat óta a természettudományos rendszerezést és bemutatást is előnyben részesítő kortárs kritikai művészet érdeklődésével is összetalálkozik – ahogy azt a Gosztola-projekt is példázta. Az állatvilág, kiváltképp a tengerek ritkán látott „szörnyei” – mint a Vaszary-kép „czápája”, a Werckmeister harmóniák vagy [Armando Lulaj](#) hatalmas bálnái – pedig félelmet keltő nagyságuk, emberiség előtti koruk révén mitológiai szöveggel képesek kipótolni a metafizikai hiányban létező emberiség történeteit.

¹Erre a másfajta megjeleníthetőségre példa a szintén Vaszaryt is szerepeltető *NEM SZABAD_című darab*, ami művészettörténeti dokumentumszínház formájában vitte színre a század első felének művészeti-kultúrpolitikai összeshálózását.

²Személy szerint egy olyan képregényt is el tudtam képzelni az egészről, mint amelyet [Csepella Olivér készített a zombikká átfogalmazott nyugatosokról](#).

³A pannó hivatalos elnevezése *Víz alatti világ*, a Virág Judit által árvezett vázlatának címe pedig *A mélytengeri világ*.

⁴Amelyben Vaszary méltatlanul alulmaradt, s később főiskolai tanári állásából való eltávolítása következett.

A cikket az Artmagazin engedélyével jelentetjük meg.